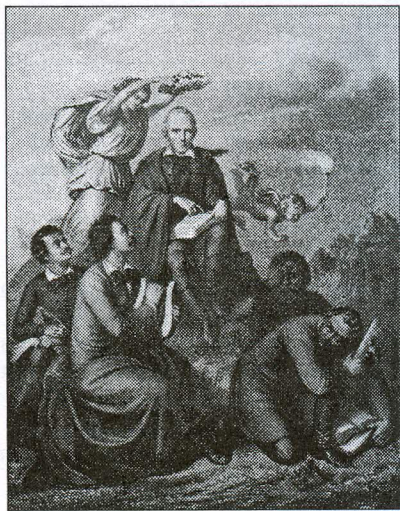

AZ 1859-ES KAZINCZY-ÜNNEPÉLYEK NYELVHASZNÁLATÁHOZ

„A Kazinczy sírjánál 1859. télelő 30-án végbement ünnepélynél meghatóbbat, szebbet alig képzelhetni. Egy órával a díszmenet indulása előtt fölékesített hatókrös négy szekéren zeneszóval szállították Széphalomra a négy hatalmas cserfát, Brezenheim hgnő ajándékát. 10 órakor indult meg a menet Sátor-alja-Újhelyből az ünneprendező választmány két elnöke vezetése alatt. Az egész út Sátor-alja-Újhely és Széphalom között el volt lepve gyalogokkal, lovasokkal, kocsikkal. A széphalmi domb is nemcsak Zemplén, Abaúj, Sáros, Torna, Ung, Szabolcs, Szepes sat. megyéknek nemzeti díszruhában megjelent úri rendjeivel, delnőivel ékeskedék – egész községek népségei, feleségestől, gyermekestől valának ott, ünnepiesen öltözve, szalagosan, csokrosan. – Először Sennyei báró, azután Erdélyi János szónokla; erre következék Kölcsey dicsdalanak el-éneklése a sárospataki tanuló ifjúság által; ezután Matolay Attila szavalá Szemere Miklós költeményét; erre Vörösmarty Szózatát zengé az összes közönség, s ez ének alatt tevő le Károlyiné, szül. Kornis grófné a koszorút a sírra, melyhez aztán számtalan hölgy és leány koszorúi és bokkrétái járulának. „Végül az ősz vágási lelkész imádságot mondván, a menet visszaindula Sátor-alja-Újhelybe, hol 400 terítéku lakoma várta az ünneplőket.”¹

Ugyanennek az ünnepi eseménynek egy másik leírása talán még színesebben fogalmaz: mikor a Szózatot énekelték, „E lélekemelő dal közben egy tündér jelent meg, ragyogó magyar öltözetben, halavány arczczal, sugárzó szemekkel, és oly költői kifejezéssel, hogy égből szállott angyalnak nézték, kit leküldött Isten, népe közé, koszorút adván kezébe, hogy tegye azt a sírra, melyet a nép emlékezete megszentel. E tündér Károlyi-Kornis Klarissza grófné volt. A szép grófné kegyelettel lépett a sírhoz, nemes vonású arczán a meghasonlottság tükrözte magát, szemeiben a szív gyöngyei – könnyek – ragyogtak, és mély alázattal, térdre borúlva tette a koszorút a sírra. Kiséréte a nép közül választott szűzekből állt, kik szintén koszorút tartottak kezeikben, és a grófné után letették a sírra.”² Ezután, mint kiderül, az az öreg pap imádkozott, ki Kazinczyt 28 évvel azelőtt, csupán 15 gyászoló jelenlétében, eltemette, s ezután került sor a négy hatalmas cserfának a sír köré plántálására..

E két leírás csupán éppen felvillantani képes, mekkora ünnepségekkel is emlékeztek meg hajdan Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulójáról – abban az időben, a modern kulturpolitikák hivatalos és intézményes állami ünneplései előtt, a nemzet és az ország ily nagyszabású ünneplése teljesen példátlan volt, s kivált *írót* illetően. Az akkori Magyarországon, az éppen enyhülő, fenyegetettségében kényszerű engedményekre szoruló diktatúra politikai erőviszonyai éppen lehetővé tettek egy nagyszabású, de csak közvetetten politikai vonatkozású rendezvény-sorozatot, melynek alapjellege lehet, hogy tün- tetésszámba vehető, lehet hogy csak kulturális érdekű. Kazinczy emléke kapcsán, úgy látszik, az országnak valóban rendkívül széles rétegei mozdultak

Plathy Ferenc: Apotheózis Kazinczy
évszázados emlékére.
A Hölgyfutár műmelléklete,
litográfia, 1859.

meg, rendeztek kisebb vagy nagyobb ünnepet – egy év leforgása alatt több, mint száz helységben, Kőszegtől Pesten és Széphalmon át Brassóig, különböző szervezetek vagy intézmények rendezésében, hihetetlen színes és nagy közönséget vonzó rendezvények zajlottak. Az Akadémiától kezdve iskolákon keresztül a városházakig, nőegyletekig, ipartestületekig terjedt azon szervezetek sora, melyek ünnepeket szerveztek; számtalan kiadvány, történeti leírás, emlékkönyv, emlékvers, emlékszónoklat, hírlapi cikk stb. látott napvilágot, köztük pl. Toldy Ferenc meghatározó tudományos leírása, a *Kazinczy Ferenc és kora*; számos képzőművészeti alkotás, kép, metszet készült (ekkor festette, adakozás alapján Orlay Petrich Soma híres képét, a *Kazinczy és Kisfaludy Károly találkozását*); színházi megemlékezések sorát tartották meg – s végül, általában a rendezvények után, rendre díszvacsorákat s dalidőket szerveztek, melyeken pohárkö-

szöntőkkel idézték meg a nagy előd emlékét. Az ünnepek alapmozgatója alighanem az lehetett, hogy Kazinczy emléke kapcsán kimondható lett, amit másként, másnak kapcsán kimondani nem volt szabad: „...érezd a hiányt!” (idézet Szász Károly emlékező költeményéből). Ma talán fellengzősen hangzik a korabeli leírás sok patetikus megfogalmazása, ám egy dologban semmiképp nem kételkedhetünk: a Kazinczy-ünnep oly megmozdulás volt, mely a teljes magyar politizáló és kultúrában forgó réteget a legmélyebben érintette: „A nemzet egy szívvé, lélekké olvadt össze. Milliő ajak egy gondolatot, egy érzést, egy forró imádságot harsogott, melynek féltett, szeretett tárgya a nemzet nyelve. A városokban, falukon, pusztákon – a bérczek között és a rónákon – e naptól kezdve ugyanazon érzés lángolt a szívekbe, ugyanazon ima fakadozott milliók ajkán: az, hogy éljen Kazinczy emlékezetel!”³.

Jelen tanulmányomban természetesen nem elemezném ez év eseménysorozatának sem egészét, sem egyes alkalmait⁴, nem érinteném a Kazinczy-kultusz történeti és speciális vonatkozásait sem⁵, csupán az ekkori ünneplő nyelvhasználatnak egyetlen, úgy vélem, általánosan jellemző aspektusát venném tüzetesen szemügyre. Három szöveggel indítanám az elemzést: egy ünnepleírással, egy ünneplő vers idézésével, s egy motívum-válogatással. A három szöveg-darabnak genetikusan semmi köze nincsen egymáshoz: összefüggéseikre, remélem, elemzésem valamely fényt deríteni képes lesz.

Az Aradon a színházban lezajlott ünneplés, a színdarab és szónoklatok után nagy allegorikus jelenet megelevenítésében tetőzött. Ahogy a krónikás írja: „A színpad vadon vidéket ábrázolt, itt-ott síremlékeket tüntetve elő. Mindkét oldalról emelkedő szintén ószerű sírkő közepén botjára támaszkodó s az ősidőt

jellegző gyászala-
zó kort ábrázó f-
eltűnt, s a színp-
dísztemplom tú-
kek áldoztak, s
arczképét tartot
sírboltok megny-
elő, a többiből p-
elő, miközben r-
alá, jobbját áldá-
Tóth Kálmár
a következő sor

A harmadi-
ból (illetve az-
közvetlenül és
hivatva volt, h-
mutassa, ki [. . .
czy nyugodta
mutatta az ige-
hogy időnkén-

jellegző gyászalak állt, a párkáktól környezve. Egy nyomásra az ősalak virágzó kort ábrázó fiatal alakká változott át, múzsáktól körülvéve; a vadon vidék eltűnt, s a színpad háttérében ragyogó fényű s nemzeti lobogókkal díszített dísztemplom tűnt elő, melynek aranyzott oltárán ősmagyar jelmezű gyermekek áldoztak, s fölöttük a halál szomorkodó angyala Kazinczy életnagyságú arczképét tartotta. Ugyane pillanatban mintegy varázsütésre a szirteken álló sírboltok megnyíltak, melyek egyikéből Atilla, másikából Árpád alakja tűnt elő, a többiből pedig magyar öltözetű nőcsoporttól kísérve a két vezér lépett elő, miközben megzendült Kölcsey Hymnusza. Záradékol Pannonia lebegett alá, jobbját áldásra terjesztve ki, baljában a magyar zászlót lobogtatva.⁶

Tóth Kálmán sokszor elszavalt és sok helyen leközlött versében olvashatjuk a következő sorokat:

*„Két halma van magyar hazánknak,
Két végzetes, megszentelt halma:
Pannonhalma és Széphalom!
Amott Árpád, emitt Kazinczy!
Onnan szerezte vissza egyik
Az ős hazának drága földjét,
Az ifju szép had onnan indult
Az összetiprott ős berkekbe
Hadúrnak új oltárt emelni.
Pannonhalom és Széphalom!
Innen Kazinczy lelke indult
Eszméi fényes táborával,
Hogy visszaadja a magyart magának,
Ki annyi küzdés s vész után
Nem látva eszmecsillagot,
Erő s lélekben összezsibbadt.
Pannonhalom és Széphalom!
Legyen megáldva e halmoknak,
Föltámadásunk két halmának
Minden parányi porszeme.”⁷*

A harmadik elemzendő szöveg félmondatoknak válogatása: azon idézetekből (illetve azon idézetek csekély részéből) van összeszedve, melyek Kazinczyt közvetlenül és egyenesen Mózeshez hasonlítják. Kazinczy ugyanis „a végzettől hivatva volt, hogy ébredező nemzetének élete egy új stádiumán való irányát kimutassa, ki [...] míg élt, vezérlé népét új Mózesként az ígéret földére”⁸; „Kazinczy nyugodtan halhatott meg 1831-ben, küldetése be volt végezve: Mózes megmutatta az ígéret földjét, Jósué megjelent”⁹; Szász Károly arról énekel versében, hogy időnként előáll egy-egy olyan ember, ki népének Mózesi vezére lesz:

*„Ti Mózesek, népek vezérei!
Az új úton nem intnek vert nyomok.
Mezetlen lábatok sívó homok
Fölmarja; kő, vad tüske vérezi,
És háládatlan népetek morog.
De egy tekintet a Nébó hegyéről
A szent országra: kész jutalmatok,*

S könny, vér, veríték, mit hullattatok,
E kéjérzetben mind mind visszatérül!
Kazinczy egy volt e dicsők közül.."

ráadásul olyan egy, ki már ifjúkorában így szólt: „népemnek tűz-oszlopa legyek.”¹⁰ A tűzoszlop képe aztán máshol is sokszor előfordul: Toldy Ferenc sem elégszik meg azzal, hogy nagy beszédének elején így szól: „S íme, jött Kazinczy, s legott korának vezető lángoszlopa lett”, a beszéd végén még egyszer visszatér ugyanehhez a képhez, szólván: „ő vala ama lángoszlop, melytől a legnagyobbak is világot s ihletet vettek”¹¹, s Lévay József is e képet alkalmazza a nyelvújítás ellenzőinek rovására: „Kazinczy mint egy lángoszlop állta előttük a sötétben, mutatván nekik, hogy nem tudják, mit cselekszenek. Valóban prófétai ihlet lakozék benne”¹². A Mózes-alaknak egy másik alluziója, az égő csipkebokor fordul elő – Oláh Károly versében:

„És íme, mint a napvilág fényhírnöke,
Mint hajdan az égő csipkebokor tüze,
Kazinczy Ferencnek hatalmas szelleme
A nagy sötétséggel meg-összeütköze!”¹³,

s megint másik Erdélyi János beszédében, aki, intvén a nemzetet „az Istentől hagyott küldetésnek feledése” miatt, az adott helyzetet így jellemzi: „mint a verestenger, melyen átmenve az ígélet földje kínálkozik Izráel fiainak”¹⁴. A példák sorát még hosszán folytathatnánk.

A Mózes-példázatot Kazinczy, mondhatnánk „természetesen” magának köszönheti. Hiszen Kempelen Győző (az ünnepségsorozatnak talán leghívebb és legprecízebb krónikása) nagy albumának mottójául magának Kazinczynak egyik híres versét teszi, a szent ügy érdekében enyhe csalást alkalmazván, mikor mindazt, amit Kazinczy eredetileg az elődjének tekintett Ráday Gedeonra írt, a szerepvers műfaj-konvencióiból következően egyes szám első személyben, azt egyenes önvallomásnak vagy önértelmezésnek veszi, idézvén: „Én újabb Mózes voltam, s népemet / Kihoztam a rabság hajlékiból./ Az új törvénynek kettős ércabláit / Lehoztam a Parnassz szent bérciről..”, stb. A kérdés itt, e biblikus alluzió kapcsán most nem az, hogy Kazinczy vajon mennyire volt hajlamos a költészetet kultikusan szemlélni (egyébként azt hiszem, ő már életében a modern irodalmi kultusznak egyik kulcsfigurája volt, mind önmagát, mind példaképeit és ideáljait tekintve, s ilyirányú gesztusai részletes elemzést is igényelhetnének!), hanem az, hogy az utódok miért épp e Mózes-képet óhajtották az ő figurájára és szerepvállalására applikálni, s mit láttak vagy mit nem láttak benne ahhoz, hogy épp e prófétát véljék leginkább rokonául. Mert hogy az azonosítás nagyon régi és mély, azt sok tényező bizonyítja, elsősorban az, hogy rögtön Kazinczy halála után megfogalmazódik, s talán a legnagyobb hatású szónok ajkán: azaz Kölcseynek sokszor újraközölt s nagyon elterjedt, 1832-ben tartott akadémiai emlékbeszédében. Kölcsey ugyanis, ha a nevet nem mondja is ki, nyilván Mózesre utal, mikor így szól: „Észköz volt ő is a sors kezében: izzadott ő is azért, aminek gyümölcseit aratni más fogja; félszázadig küzdött a pusztában, s egy messze pillantás az ígélet földébe lőn minden jutalma.”¹⁵

A legvalószínűbb feltételezés az, hogy az egész Kazinczy-mitológiának azért volt szüksége a törvényhozó próféta illetve a népvezér (a bujdosásban a lelket és az ígéletet őrző népvezér) figurájára, hogy a történeti szerep patetikus

felmagasztalásának fényét megítélésének értékszempontnak Kazinczynak – az író szén már Kölcseynek, az ennie kell a szépiró Kazinczy romantikus irodalom szerfeljebb a történeti kezdeményezéseket az alkotásokat egészen gyatkozási mellett is, öröszeni, s kivált epigrammjának: de a nemzetet nem epedő egészet oly sokáig magasbra hághassanak, s tős mérce fog Kölcseytől hatni: Kazinczy a törvényfelei által, oly törvényhozákat, de maga nem alkot Alighanem csak innen é gondolt kultikus képhas ként tarthatja az eget, az ként azonban nemigen jóról alkotott véleményét aki ítéleteit elhallgatni 1859-es ünneplés során göbb dicséreték is mincesel: Kazinczynak nemcsak ti szellem nagyszerűségzinczy eredeti alkotói mentegetés mellett is, k

Paradox helyzet: egytikus retorikával, melynak alaptételeit (azaz a eredetiségnek akár széttétele hogy a kitüntettederetiséget mutassa b tartásokkal lehet dicsédóan másról beszélni zest idéző – csodatévő rogtak a megszületen vessejével elválasztotában a szerepvállal próféta valójában csaljektumnélküliségével azon kívül, hogy vezesította az isteni ígélet nemzet- és nyelvörzötekező, kemény őszihogy olyanokkal has Kazinczy tett, természetű, amire pedig a ro

felmagasztalásának fényében kiküszöbölhesse az irodalmi-esztétikai alkotások megítélésének értékszempontjait, s – hiába fájt volna is mindez nagyon magának Kazinczynak – az író helyett dicsérhessen Kazinczyban valami mást. Hiszen már Kölcseynek, az egykori barátának és tanítványának is bizony mentegetnie kell a szépíró Kazinczyt saját maga ítéletével szemben is: a fájdalmas, de a romantikus irodalom szemszögéből teljesen megérthető kritikus szemlélet legfeljebb a történeti kezdeményezőt, legfeljebb a „szellemet” dicsérheti – magukat az alkotásokat egészükből el nem fogadhatja („Mert prózája minden fogatkozási mellett is, örökre szép lesz ugyan; versein művészi kéz fog ismereszeni, s kivált epigrammjai a költés koszorújában hervadatlan virágok maradnak: de a nemzetet nem ezek által tevő hálaadásává. Szellem vala ő, mely a tessedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; s lépcső, melyen egykorú magasbra hághassanak, s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson”¹⁶). E ketős mérce fog Kölcseytől kezdve az egész félszázadon keresztül működni és hatni: Kazinczy a törvényhozóként fog élni és idéztetni mind hívei, mind ellenfelei által, oly törvényhozóként, aki Istentől ugyan megkaphatta az igaz kőtáblát, de maga nem alkotóként, hanem a törvény alkalmazójaként tűnt csak ki. Alighanem csak innen érthető Petőfi impozáns, bár talán nem teljesen végiggondolt kultikus képhasználata is híres 1847-es versében: itt Kazinczy Atlaszként tarthatja az eget, azaz az irodalomnak és a nemzetiségnek a kereteit, íróként azonban nemigen jön számításba – legalábbis Petőfi, akinek pedig az írókról alkotott véleményét általában az önkényes esztétikai tetszés irányította, s aki ítéleteit elhallgatni nemigen szokta, ezirányban egy szót sem szól.¹⁷ Az 1859-es ünneplés során aztán végig azt figyelhetjük meg, hogy még a legrajongóbb dicséretnek is mind meg vannak szorozva jó adag esztétikai mentegetéssel: Kazinczynak nemcsak egykori tévedéseit és esetleges hibáit kell a történeti szellem nagyszerűségével kipótolni, hanem azt a szomorú tény is, hogy Kazinczy eredeti alkotói művei a századközép esztétikai normái szerint, minden mentegetés mellett is, könnyűnek bizonyulnak.

Paradox helyzet: egy nagy író dicsérnek, ráadásul oly nagyszabású romantikus retorikával, mely magától értetődően feltételezi a romantikus esztétikának alaptételeit (azaz az autonóm, organikus szép érvényesülését, s az alkotói eredetiségnek akár szélsőséges működését – hisz a modern kultusznak alapfeltétele hogy a kitüntetett alkotót mint hasonlíthatatlan *egyéniséget* és páratlan eredetiséget mutassa be!), ám egyben egy olyan író is, akinek *műveit* csak fenntartásokkal lehet dicsérni. Emiatt kell a nagyszabású ünneplések során, állandóan *másról* beszélni (legjobb esetben a művészi törvényhozás – szintén Mózeset idéző – csodatévő aktusáról: míg őelőtte „chaosként törvény nélkül háborgtak a megszületendő költői nyelv elemei; Kazinczy volt az, ki a szépnek bájevesszejével elválasztotta a szárazat és vizeket¹⁸). Ahogy Mózes biblikus példázatában a szerepvállalás lényegében kiszorítja az egyéni különösséget, s a nagy próféta valójában csak Isten letéteményeseként, modern értelemben vett szubjektumnélküliségével tűnik ki, s nem az a fontos benne, mit tett éppen ő (hiszen azon kívül, hogy *vezetett*, nemigen alkotott semmit), hanem hogy miként biztosította az isteni ígéret beteljesülését, úgy Kazinczy esetében is, a történeti, azaz nemzet- és nyelvörzői, építői szerep kiszorította a szépíróit (amint az egyik értekező, kemény őszinteséggel, ki is mondja: élete és munkássága nem szabad hogy olyanokkal hasonlíttassék össze, mint pl. Dante, Goethe, Byron¹⁹). Amit Kazinczy tett, természetesen íróként tette, ami azonban létrejött, az nem a szép *mű*, amire pedig a romantikus esztétikának szüksége lett volna, hanem a nem-

zetnek és a nyelvnek egy jobb, újabb állapota vagy ígérete, amely persze irodalomként is megfogalmazódik²⁰. Az első szövegünkben idézett aradi ünnepség allegóriája e tekintetben is rendkívül árulkodó: Kazinczy a színpadon jóformán nincs is jelen, s amennyiben arcképe a jelenléte mégis biztosítja, az csupán az általános történelmi nagyság zálogaként fogható fel: a feltámadási ceremónia sok nemtője, ősmagyarja és vezére közt irodalomról egy szó sem esik..

Szó esik azonban a történelmi hódításról, sőt: *visszahódításról*. Nemcsak e naív és csacska élőkép tanúskodik ugyanis arról, hogy Kazinczy ez ünnepbeli szerepe a hajdani honfoglalókhöz is kapcsolódhatott: Széphalom és Pannonhalma a két hadjárat fennkölt szimbólumaként, ha nem is ily explicit megfogalmazásban, nemegyszer visszatér. Amint (az Anonymus által megteremtett legenda szerint) Árpád *visszavette* jogos örökségét Atilla nyomán, úgy lépett fel, a nyelv elnyomatása és pangása idején az új honteremtő, aki a nyelvvel és kultúrára (azaz anyanyelvi irodalomra) bázírozott nemzetnek legfontosabb hőségévé kreálható. Erdélyi János pl. egyenesen a meghirdetett nemzet- és nyelvhalál közvetlen fenyegetésével szemben érzi jogosnak, egyszerre természetesnek és isteninek, Kazinczy felléptét, mikor így szól: „Az élet beszédének, az irodalomnak, mióta magyar él, nem volt nagyobb művelője Kazinczy Ferencnél; és eme hív magyar, kinek nagyságának mértékére bármely ország sem lehetne igen nagy, éppen ez évben száz esztendeje hogy született, előbb négy évvel, mint a rettenetes jövendölés (azaz Kollár Ádám jóslata²¹) történt, mert így akará a gondviselés, hogy a rossznak, a veszedelemnek ott legyen már az orvossága is.”²² De e történelmi helyzet és történelmi funkció miatt lesz majd minden fejlődéstörténeti fejtegetésnek kiindulópontjává téve a feltételezett és kizárólagosnak állított XVIII. századi nyelvi romlás és „elnemzetietlenedés” (evégett persze, a mai történettudomány szemszögéből nézve, sok megengedhetetlen történelmi torzítás is megtörténik!), s emez analógia még az egyébként oly higgadt és méltányos szakmai értekezést is, mint milyen a Gyulai Pálé, eltolja a kultikus konstrukció felé: „Kazinczy pályája szokatlan fényben ragyog, a lángész és a hazafiság kettős fényében: akkor elnémul minden gáncs, kibékül minden elmentmondás, s ő nemcsak nagy írónká válik, hanem egyszersmind egy nagy eszmének, egy nagy tettnek bajnokává, nemzeti hőssé, ki mint Árpád Atilla birodalmát, visszahódította nemzeti szellemünket, ki mint Hunyadi az izlám jármát, szétörte az idegen műveltség bilincseit, s megalapítója lőn nemcsak irodalmi, hanem társadalmi és politikai újjászületésünknek is.”²³

Kazinczyból ilyen konstruált körülmények válik aztán profán *megváltó*, aki életét és műveit mind feláldozza, hogy népének és nemzetének *majd*, az elkövetkezendőkben jó legyen. Kazinczy figurája így telítődik meg aztán a krisztusi alluziókkal (már Kőlcseynél is érződik, bár kifejtetlenül, az evangéliumi analógia az elvetett és elhalt, és csak majdani termő gabonaszemről), melyek a krisztusi szerepnek olyannyi változatát képesek mozgósítani (ismét nyilván nem függetlenül attól, hogy Krisztusban *sem* a művekben fennmaradt alkotói kreativitást szemlélhetjük). A példák száma korlátlan: talán Vachott Sándor 1842-es verse használta először „a nyelvnek Megváltója” kifejezést²⁴, ám 1859-ben e szóhasználat majdhogynem kézenfekvőnek tekinthető. A sárospataki ünnep szavaltatában elhangzik, hogy Kazinczy „Kicsinylé a polgári pályakört, / Elotte egy magasztos cél lebeg: / Hogy a világot váltsa meg!”²⁵; Kiss József több helyen is megjelent versében pedig azt találjuk, hogy a nemzethalál elhárítására

(E képkörből a legerő-
ként nem inkorrekt irod-
di polgár lévén, Dugoni
hevében ily módon érve
ki tudatta az emberek
megtisztítván őket bűn-
jük Dugonics András-
lánál is nagyobb nyelv-
hozzá tapadt nem ma-
A megváltó vagy a
dik, sőt: önmaga nem
más, mint az eljövend-
más, mint a mostani
irodalom – ennek a r-
prófétának vezetése e
is éneklí a nyelvről:

A Kazinczy-ün-
esik a nemzet és a
lyebb gondolkodó
mintsem magáról a
czy-alak mintha ar-
neplők bebizonyít-
ket a nemzet, a ny-
ró védőszentjükn-
vetése megfogant
zsef szép beszéde-
te a borostyánt: d-
lokára, mely arra
átlátszó öngazol-
kus verséből kih-

„Egy oly lelket, minő Kazinczyé,
 Hívott erre el a bölcs végezet,
 Hogy megtartsa az ön vétkeiért
 Annyiszor megbűnhődött nemzetet.
 Hogy Ő legyen, ki békén hordozza
 A megváltás kínos keresztjét el,
 Midőn fölé forró szerelmeért
 Tövis-koszorút hálátlan kéz emel.^{26.}”

(E képkörből a legerősebb túlzást aztán alighanem Kempelen Győző egyébként nem inkorrekt irodalomtörténeti fejtegetése tartalmazza: ő, elfogult szegedi polgár lévén, Dugonics András nagyságát sem hallgathatja el, ám az ünnep hevében ily módon érvel: „Valamint a világmegváltónak előhírnöke volt János, ki tudatta az emberekkel, hogy eljövend az, ki megjavítandja az embereket, megtisztítván őket bűneiktől; úgy Kazinczy Ferencnek előhírnökeül tekinthetjük Dugonics Andrást, ki meg volt győződve arról, hogy jövend utána egy nálánál is nagyobb nyelvapostol, hogy megjavítsa a nyelvet, megtisztítván azt a hozzá tapadt nem magyar salakoktól.”²⁷)

A megváltó vagy a próféta, szerepéből következően, nem önmagáért működik, sőt: önmaga nem is alkot – ami végett ő elhivatott vagy elküldetett, az nem más, mint az eljövendő nemzedék. Az ígért földje persze e képzetkörben nem más, mint a mostani (azaz az akkori) magyar nemzet vagy társadalom vagy irodalom – ennek a megléte, éppígyléte, virágzása a garanciája annak, hogy a prófétának vezetése érdemes és gyümölcsöző volt; ahogy Tompa Mihály meg is éneklé a nyelvről:

„...Zeng, és mi élünk!...
 Oh Szent, melyért küszködve éltél,
 – Sorsán kiontva lekedet -
 Ez ünnepség örömtüzénél
 Lásd nemzeted, halld nyelvvedet!”²⁸

A Kazinczy-ünnepnek talán legérdekesebb tanulsága, hogy jóval több szó esik a nemzet és a nyelv mai aktuális állapotáról, lehetőségeiről (még ha a mélyebb gondolkodók, pl. Gyulai Pál szájából elsősorban óhajító módban is), mintsem magáról az ünnepelelt figuráról vagy az ő alkotásairól. Az egész Kazinczy-alak mintha arra lenne ez ünnepség díszletei között kitalálva, hogy az ünneplők bebizonyíthassák önnön derekasságukat (azaz hazafiságukat, hűségüket a nemzet, a nyelv és az irodalom iránt), s mintegy megmutassák közbenjáró védőszentjüknek (kihez amúgyis sokat imádkoznak²⁹), hogy az ő egykori vetése megfogant, s utódai az ő szellemében tevékenykednek (amint Eötvös József szép beszédének zárszavai ezt nyíltan ki is mondják: „Mert ő megérdemelte a borostyánt: de az örökké zöld koszorút csak oly nemzet teheti fiának homlokára, mely arra maga is méltónak mutatta magát”³⁰). E téren nemcsak az oly átlátszó önigazolásra lehet itt gondolnunk, mint amilyen a Jókai Mór didaktikus verséből kihangzik:

„...Halljad meg és lássad, hogy mire a végezet
 Egy évszázad előtt téged alaküldött,
 A fényes épület műve szépen halad,
 A hogy te kimérted, a hogy elgondolád,

A hogy alapjait kősziklára raktad,
Emelkedik a nagy tiúndérálmi templom,
A mely alatt már egy egész nemzet elfér..."³¹,

s nemcsak az olyan zsurnalisztikus vezércikkekre, melyek az egészen lapos és közhelyes politikai manipulációig is elmennek (mint pl. a Vasárnapi Újságban: Kazinczy „mégis így szóla véreihez, s ekkép buzdítá azokat: „a haza éljen!.. s veszszek el én bár, a haza fénye örök!...”., és a nép örömetst vevé a beszédet, s megnyílt szíve annak hallatára.. És ti kicsinyhitűek! bátorodjatok! Mint eddig zengett, úgy ezután is fog zengeni nyelvünk, halmokon és völgyeken, örök időkig!” stb.³²), hanem az olyan maradandó hatású történeti és irodalomtörténeti fejtegetésekre is, melyek a Kazinczy szerepvállalását és előfutárságát közvetlen, politizálástól sem független történeti igazolásként alkalmazzák (még olyan komoly tudósoknál is, mint pl. Gyulai Pál, ki Kazinczy Mózes-szerepét úgy interpretálja, hogy Széchenyi István történelmi alakját mint Jósué-figurát rendeli hozzá³³, s kinek szép mítikus metaforája az előfutár és beteljesítő kettségéről, a bibliai alakok allegorizálása nélkül, ugyanígy, változatlanul visszatér Horváth Mihály vagy Kemény Zsigmond pár évvel későbbi történeti áttekintésében: „Kazinczy előzte meg Széchenyit”³⁴).

A Kazinczy-ünnep, melynek minden gesztusa és felszólítása annak bizonyítására irányult, hogy – természetesen Kazinczy egykori teljesítményének folyományaként – ma (függetlenül az aktuális politikai helyzettől, vagy annak épp dacára!) a nemzet és a nyelv emelkedőben és kiteljesedőben van, s a nemzet jelenlegi élgárdája minden szempontból méltó és képes a vezető szerepre, számunkra elsősorban egy nagytehetségű, de nagyon sok ok miatt erősen frusztrált kulturális és politikai elit rendkívül nagyszabású és impozáns önáfirmációs aktusának mutatja magát (amint a széphalmi ünnep leírása mondja: „ez nem egy halott emlékezetének, hanem egy nagyszerű feltámadásnak ünnepe volt, mintha a Megváltó kelt volna fel sírjából, és eljött volna Izrael népe, hogy a rég várt Messiás előtt térdre boruljon”³⁵). Ehhez az aktushoz, még ha nyelvileg-kulturálisan határozza is meg magát a nemzet, természetesen nem szépíróra, hanem politikus (vagy politikával szorososan érintkező, *valamilyen szempontból* vezető szerepű) figurára volt szükség, s egy ilyen figurához aztán sokkal inkább illett a honfoglaló hős és a törvényhozó próféta áthidaló analógiája... Hiszen mindeközben a nyelvről is csak annyiban esett szó, amennyiben nemzet-fönntartó funkciója működhetett, s a nyelvújítás konkrét (nyelvelméleti, nyelv művelői vagy esztétikai) problémáiról, akárcsak a szépírói teljesítményről, komolyan ezidőtájt senki nem beszélt. Ennek az önaffirmáló performatív aktusnak valóban összefoglaló jelszavát fogalmazta meg Deák Ferenc a pesti akadémiai megemlékezést követő nagy ünnepi lakomán, mikor Kazinczy-pohárköszöntő helyett kimondta sokat idézett szimbolikus ígét: „Uraim! az ünnepély vége felé közeleg; imádkozzunk... éljen a haza!”³⁶, s alighanem ugyanennek az aktusnak meghosszabbításaként is értelmezhetjük Erdélyi János szép és tiszteletreméltó elszólását, mely a sárospataki ünnepség lezárásaként már nem is Kazinczy születésének napját, hanem magát az *évfordulós ünneplést* szentesíti: „Így legyen szent és emlékezetes ti előttetek, ifjak, Kazinczy Ferenc születésének századik évnapja!”³⁷

- ¹ Kazinczy-ünnep Magyarország emlékül írta Kempelen Győző. Sz.
- ² Kazinczy-Album (szerk.: Szabó F.
- ³ uo. 1.
- ⁴ ezekről részletesen: Fábri Anna: 55–58.; Keserű Katalin: A kultusz legendák, tárgyak és ereklyék (sz. 35–46.
- ⁵ Az évfordulós ünneplésnek egy sz. Páter: „Iszonyodnám enmagam
- ⁶ Kazinczy-Album (szerk.: Szabó F.
- ⁷ Kazinczy-ünnep Magyarország emlékül írta Kempelen Győző. S.
- ⁸ Molnár Aladár: Kazinczy Ferenc kiad.: 5.
- ⁹ Gyulai Pál emlékbeszéde. In: Gy. beszédek. é.n. 18.
- ¹⁰ Akadémiai Emlékkönyv a Kazin
- ¹¹ uitt: 41, 53.
- ¹² Lévy József: Nemzeti hála. In: F.
- ¹³ Kempelen id. mű: 115.
- ¹⁴ Erdélyi János emlékbeszéde In: termében. Sárospatak 1859. 6.
- ¹⁵ Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd K
- ¹⁶ uitt: 721.
- ¹⁷ Petőfi Sándor: Széphalmon:... „c ségnek ügyét.” Ugyanígy az l szent az öreg miatt... Kötelessé alább egyszer odazarándokolni mi esztétikai értékelés vagy mir
- ¹⁸ Toldy Ferenc: id. mű. 42–43.
- ¹⁹ Molnár Aladár, id. kiad. 6.
- ²⁰ E tekintetben igen tanulságos l jának” megalkotást illetően: id
- ²¹ Ismeretes, hogy Kollár Ádám l egyik szakaszához írta lábjeji lószínűbb forrása volt: „Magy hogy maga a nyelv is eltűnik
- ²² Erdélyi János: id. m. 9.
- ²³ Gyulai Pál: id. mű: 5–6.
- ²⁴ Vachott Sándor: Széphalmon.
- ²⁵ Somosi István: Emléksorok. In
- ²⁶ Kempelen id. mű: 112.
- ²⁷ id. mű: 19–20.
- ²⁸ Tompa Mihály: Hymnus Kaz kiad. 62.
- ²⁹ pl. Fejes István: Kazinczy sz zetem!”; s erre, Kazinczy sza a holt nemzetem...” In: KF sz mán is a közbenjárót szólítja neked!”... „S neked könyörg nagy istenének: / Hogy áldj
- ³⁰ Magasztaló beszéd Kazinczy kiad. 23.

- ¹ Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben. Az irodalom vezérét dicsőítő magyar nemzetnek emlékül írta Kempelen Győző. Szeged, 1860. 156.
- ² Kazinczy-Album (szerk.: Szabó Richard). Pest, 1860. 54–55.
- ³ uo. 1.
- ⁴ ezekről részletesen: Fábri Anna: „...Újra érez, újra él e hon” (A Kazinczy ünnep) *Műhely*, 1992. 6. 55–58.; Keserű Katalin: A kultusz köztes helye. Kazinczy magyarországi kultusza. In: Tények és legendák, tárgyak és ereklyék (szerk.: Kalla Zsuzsa) A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 1. 1994. 35–46.
- ⁵ Az évfordulós ünneplésnek egyszerre általános és speciális szempontú elemzését adja Dávidházi Péter: „Iszonyodnám enmagam előtt” II. *Holmi*, 1995. 513–525.
- ⁶ Kazinczy-Album (szerk.: Szabó Richard). Pest, 1860. 41.
- ⁷ Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben. Az irodalom vezérét dicsőítő magyar nemzetnek emlékül írta Kempelen Győző. Szeged, 1860. 107–108.
- ⁸ Molnár Aladár: Kazinczy Ferenc élete és hatása a magyar irodalomra. In: Kazinczy-Album. Id. kiad.: 5.
- ⁹ Gyulai Pál emlékbeszéde. In: Gyulai Pál munkái IV. kötet. Dramaturgiai tanulmányok és emlékbeszédek. é.n. 18.
- ¹⁰ Akadémiai Emlékkönyv a Kazinczy Ferenc születése évszázados ünnepéről. Pest, 1859. 29–30.
- ¹¹ uitt: 41, 53.
- ¹² Lévay József: Nemzeti hála. In: Kazinczy-emlény. (kiad.: Rác Ádám) Miskolc, 1859. 29.
- ¹³ Kempelen id. mű: 115.
- ¹⁴ Erdélyi János emlékbeszéde In: Kazinczy Ferenc százados ünnepe Sárospatakon a Főiskola imatermében. Sárospatak 1859. 6.
- ¹⁵ Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett, 1832. In: KF: ÖM. 1960. I. 714.
- ¹⁶ uitt: 721.
- ¹⁷ Petőfi Sándor: *Széphalmon*:... „csak félszázadig / Tartá vállán, mint Atlas az eget, / A nemzeti-ségnek ügyét.” Ugyanígy az *Úti levelekben* (12. levél, 1847. júl. 11.): Széphalom „...szent hely, szent az öreg miatt... Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer odazarándokolni, mint a mohamedánnak Mekkába...” E szövegrészben sincs semmi *esztétikai* értékelés vagy minősítés!
- ¹⁸ Toldy Ferenc: id. mű. 42–43.
- ¹⁹ Molnár Aladár, id. kiad. 6.
- ²⁰ E tekintetben igen tanulságos Dávidházi Péter fejtegetése az ünneplő nemzedék „eredetmondájának” megalkotást illetően: id. mű: 513–515.
- ²¹ Ismeretes, hogy Kollár Ádám 1763-ban adta ki Oláh Miklós: Hungaria c. történeti leírását, s e mű egyik szakaszához írta lábjegyzetként azt a feltételezést, mely Herder hírhedt jóslatának legvalószínűbb forrása volt: „Magyarországnak kisebb része az, melyet a magyarok bírnak.. és féltő, hogy maga a nyelv is eltűnik ugyanazon a módon, amint a kunok nyelve is elenyészett...”
- ²² Erdélyi János: id. m. 9.
- ²³ Gyulai Pál: id. mű: 5–6.
- ²⁴ Vachott Sándor: Széphalmon. In: VS Költeményei (harmadik, teljes kiadás) 1869. 58–59.
- ²⁵ Somosi István: Emléksorok. In: KF születésének százados ünnepe Sárospatakon id. kiad. 26.
- ²⁶ Kempelen id. mű: 112.
- ²⁷ id. mű: 19–20.
- ²⁸ Tompa Mihály: Hymnus Kazinczy Ferenc százados ünnepén. In: Akadémiai Emlékkönyv id. kiad. 62.
- ²⁹ pl. Fejes István: Kazinczy százados ünnepén: „...hajolj meg térdeden / S imádkozzál, jó nemzetem!”; s erre, Kazinczy szavára, mikor ő „esdve könyörög, / Jó áldás esdő szavára: / Életszín a holt nemzetem...” In: KF születésének százados ünnepe Sárospatakon. Id. kiad. 30.; Tóth Kálmán is a közbenjárót szólítja meg, szólván: „Ezekkel hódolunk neked, / Atyánk! vezérünk! te neked!”... „S neked könyörgünk, hogy könyörögj / Miérettünk mi istenünknek, / A magyarok nagy istenének: / Hogy áldja meg törekvéseinket” In: Kempelen: id. mű: 109.
- ³⁰ Magasztaló beszéd Kazinczy Ferenc felett b. Eötvös Józseftől. In: Akadémiai emlékkönyv id. kiad. 23.